

העצמת הורים – דרך המלך למניעת סיכון לילדים ובני נוער

פרספקטיבה של למידה לאורך החיים

רינה כהן
מנהלת המחלקה להורים, משפחה וקהילה
משרד החינוך

מבוא

כ-330,000 ילדים בישראל מוגדרים ילדים ובני נוער בסיכון. ילדים ובני נוער אלה חיים במצבים המסכנים אותם במשפחתם ובסביבתם, מצבים שבהם נפגעת יכולתם של הילדים ובני הנוער לממש את זכויותיהם על פי האמנה לזכויות הילד בתחומים האלה:

- * קיום פיזי והתפתחות * השתייכות למשפחה * למידה ופיתוח כישורי חיים * ביטחון ורווחה רגשית * השתייכות חברתית * הגנה מאחרים מסכנים.

ואלה הגורמים שנמצא כי הם יוצרים סיכון ומגבירים אותו:

מצוקה כלכלית, מצבי משבר במשפחה, מעברים, הגירה והשתייכות לקבוצות מיעוט, מוגבלויות ולקויות למידה (שמיד, 2007).

אפשר לומר שרבים מילדי ישראל, אף שאינם כלולים בהגדרה של ילדים ובני נוער בסיכון, נתונים במרחב "פוטנציאל הסיכון", משום שהגורמים והמצבים יוצרי הסיכון רווחים מאוד בחברה הישראלית.

המצוקה הכלכלית המוגדרת על ידי קו העוני נוגעת לכ-700,000 ילדים, ומצבי משבר במשפחה – גירושין, אלימות ומחלה – הולכים ומתגברים. כמו כן, בחברה הישראלית הרב-תרבותית כמעט כל ילד משתייך לקבוצת מיעוט כלשהי, ילדים לא מעטים חוו הגירה או מעבר, ולכן פוטנציאל הסיכון של ילדים ובני נוער בישראל גבוה ביותר.

במציאות זו חיוני לפרוש רשתות ביטחון ולהציב חומות מגן מפני סיכון לכלל ילדי ישראל. חומת המגן ורשת הביטחון הראשונית והטבעית לכל ילד הם הוריו. דא עקא שההורים וההורות בחברה הישראלית שרויים במצוקה ומשדרים חולשה, והם עצמם נתונים לעתים קרובות בסיכון בשל אותם גורמים היוצרים סיכון אצל ילדים. זאת ועוד: במציאות ההורית המורכבת, העמוסה והמצוקתית, יש גם הורים המהווים מקור סיכון לילדיהם. לכן ההורים עצמם זקוקים לחיזוק, לתמיכה ולהעצמה, כדי שיוכלו לקיים הורות מגינה, מיטיבה וראויה.

אני טוענת שדרך המלך להתמודד עם הסיכון ועם "פוטנציאל הסיכון" היא חיזוק והעצמה של ההורים וההורות באמצעות "הנחיית הורים" כפי שהיא מוגדרת ומופעלת בתחום הדעת ותחום הפעולה של "למידה לאורך החיים".

לשם כך אבהיר מה חשיבותה ומשמעותה של ההורות ומה תפקידם של הורים. אסקור את המציאות ההורית העכשווית בחברה הישראלית מההיבט הפסיכולוגי, הסוציולוגי והחוקי, ואביא את הצעת התחום "למידה לאורך החיים", להתמודדות עם המציאות ההורית והמשימות ההוריות, כפי שפותחה והופעלה במחלקה להורים, משפחה וקהילה באגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך בשני העשורים האחרונים.

הורות ומנהיגות הורית – החומר שממנו גדלים ילדים

מן המפורסמות הוא שהורים וילדים ירדו לעולם כרוכים יחדיו והם מקיימים מופע משותף. עם כל ילד שנולד נולדת בו-בזמן אם וברוב המקרים גם אב, כיוון שהם נועדו לשמש מנועי צמיחה וגדילה זה לזה. תפקידם של ההורים בכל מקום ובכל זמן הוא לגדל ולחנך את הילדים ולהכין אותם לתפקידם בחיים הבוגרים – בני אדם אותנטיים, אוטונומיים, עצמאיים ואחראים. אחת ההגדרות המוכרות לתפקיד ההורי מתייחסת לעניין הסיכון: "תפקידם של הורים לצמצם סיכונים ולהגדיל סיכויים". פרופ' יונה סאלק, רופא הילדים הנודע, הגדיר את תפקידם של הורים הגדרה פיוטית מעט: "תפקידם של הורים לתת לילדים שורשים וכנפיים. שורשים – כדי שיידעו

היכן הבית ומהו, וכנפיים – כדי שיוכלו לעוף הכי גבוה והכי רחוק שהם יכולים. הגדרה שפותחה במחלקה להורים, משפחה וקהילה אומרת: **תפקידם של הורים הוא לגלות לילדם את הסוד.** הסוד הוא בן שלושה חלקים: לגלות לילד מי הוא – מהי זהותו ומה השתייכותו; לגלות לו מהו העולם – החברה והסביבה שבתוכן הוא חי; לסייע לו לגלות את היחסים והקשרים בינו לבין העולם. בשפה מקצועית נאמר שתפקידם של הורים כולל הפעלת תהליכי אינדיווידואציה, סוציאליזציה וקולטורציה, שמשמעם: לגדל ילד שהוא אדם אחד יחיד ומיוחד, לפתח אצלו כישורי חיים ולהנחיל לו ערכים ותרבות. כלומר, לקשור אותו בשלושה קשרים – לעצמו, לחברתו ולשרשרת הדורות.

כדי למלא את תפקידם, פועלים ההורים באמצעות המרכיבים ההוריים והמשאבים ההוריים העומדים לרשותם.

מרכיבים ומשאבים אלה מוגדרים בספרות המקצועית "מנהיגות הורית". מנהיגות בכלל, ובתוכה גם מנהיגות הורית, מוגדרת "תופעה פסיכולוגית של השפעה על האמונות, הדעות, הרגשות וההתנהגות". לגבי מנהיגות הורית נשאלת השאלה: באמצעות מה ואיך מפעילים הורים מנהיגות הורית? איך הורים משפיעים למעשה?

הורים מפעילים מנהיגות באמצעות שני מרכיבי ההורות: **אוניס** – הרכיב שאצל האב – הכוח, העוצמה, ההכוונה והסמכות שיש להורה מתוקף תפקידו ומעמדו, ו**רחמים**, מלשון רחם – החיזוק, העידוד והתמיכה – הרכיב שאצל האם. במציאות שני הרכיבים נמצאים באותה העת אצל כל אחד מההורים, האב והאם. השילוב בין אוניס לרחמים מאפשר את היווצרות הילד ובד בבד את היווצרות ההורות והמנהיגות ההורית. נוסף על שני מרכיבי ההורות, ההורים מצוידים בשני משאבים הוריים: **אהבה וחוכמה**. האהבה היא המנוע הגדול של ההורים. החוכמה היא חוכמת החיים, הידע והניסיון המצטבר שלהם, המסייעים להם להפעיל שיקול דעת ולקבל החלטות במהלך המעשה ההורי של גידול הילד.

לגבי ילדים ובני נוער בסיכון ואלו שבמרחב "פוטנציאל הסיכון", כלומר – רוב רובם של ילדי ישראל, אפשר לומר, אף שזו אמירה כוללת, שהמנהיגות ההורית שהם חווים – **אותו החומר שממנו גדלים ילדים והורים – היא מנהיגות חלשה ומוחלשת שאינה מצליחה לתפקד תפקוד רלוונטי ומיטיב. לא עולה בידה להשמיע את קולה ולמצב את עצמה במקום שבו תוכל להפעיל את השפעתה. מציאות זו, לדעת אנשי המחלקה להורים, משפחה וקהילה, היא שורש מצבי הסיכון של ילדים רובם ככולם.** היא יוצרת את "הרעב הגדול", הרעב הרגשי הקיים בחברה הישראלית. דוח העוני שלא נכתב הוא **דוח העוני על הרעב הרגשי של ילדים ובני נוער.** אנו מתוודעים אליו דרך סימפטומים המתגלים בהתנהגויות של ילדים ובני נוער המוגדרים בסיכון: אלימות, שימוש באלכוהול ובסמים, הישגים לימודיים ירודים, ניכור ובדידות ההולכים ומתגברים בחברה הישראלית.

זה הרקע לבירור מצבה של מנהיגות הורית בחברה רב-תרבותית ולהבנתה.

הורים ומנהיגות הורית בין פואטיקה לפוליטיקה

ההורות הישראלית נתונה במתח הגדול שבין פואטיקה לפוליטיקה.

הפואטיקה

הפואטיקה מתבטאת בכך שרוב הבוגרים בחברה הישראלית הם הורים, ושני גורמים מעצבים אותה: כמיהת הלב וייחודיות המשאבים. כמיהת הלב היא לילדים, כלומר – לאהבה, לאינטימיות, להמשכיות, למשמעות ולתקווה המגולמות בהורות. כמיהת הלב מתבטאת בשיעורי הילודה הגבוהים יחסית למדינות מפותחות בעולם המערבי, והם עומדים על כמעט שלושה ילדים למשפחה. כמיהת הלב מציבה את ישראל במקום הראשון בעולם בטיפולי פוריות: רוב המשפחות שמתקשות להוליד ילדים מוכנות לעשות כל שביכולתן כדי לזכות בהם. המדינה, באמצעות שירותי הבריאות, תומכת בהן ומספקת שירותי הפריה ופריון כמעט ללא הגבלה.

אלבום (1998) מבטא את כמיהת הלב בדרכו הכנה והגלויה: "אין עוד חוויה כמו להיות הורים לילדים. זה הכול. אין לכך תחליף. אי אפשר לעשות את זה עם חבר. אי אפשר לעשות את זה עם אהובה. אם אתה רוצה בחוויה של לקיחת אחריות מלאה על בן אדם אחר וללמוד כיצד לאהוב ולתקשר בקשר העמוק ביותר, אז אתה חייב שיהיו לך ילדים" (שם עמ' 84).

ייחודיות המשאבים ההוריים מתבטאת בכך ש"אין תחליף לאהבתם מחויבותם והשקעתם המתמשכת של הורים כבסיס להתפתחות הצאצאים" (פרס, 2000). אמירה זו מבוססת על ההשקפה שהמשאבים ההוריים – אהבה, מחויבות והשקעה – אינם ניתנים להחלפה במשאבים אחרים במשימת הגידול והחינוך של ילדים. גדילה, התפתחות והמשכיות הן-הן ליבת ההורות. אמירה זו מביעה גם את ההכרה המתעוררת בקרב ההורים עצמם ובחברה הישראלית כולה בחשיבותה ומרכזיותה של ההורות בהתמודדות עם אתגרים חינוכיים וחברתיים ובתרומתה החיונית להשגת יעדים בתחומים אלה. בד בבד היא מבטאת את הציפיות ההוריות והחברתיות העכשוויות מההורות.

אנשי חינוך וטיפול, ולעתים גם ההורים עצמם, מכירים בהורות טובה ומיטיבה המתבססת על אהבה, מחויבות והשקעה, ורואים בה נכס רב ערך לילדים, להורים ולחברה כולה (כהן, 2000; עומר, 1999). מחקרים פסיכולוגיים וחינוכיים על ילדים מדגישים הדגשה חד-משמעית את חשיבותה של ההורות להתפתחותו התקינה, הגופנית והנפשית של הילד והמתבגר (ברגמן וכהן, 1994; הנדריקס והאנט, 1998; ויניקוט, 1995; כהן, 2007; למפרט, 2007). מחקרים בתחומי הסוציולוגיה והפסיכולוגיה של האדם הבוגר מגלים את משמעותה העמוקה של ההורות בחייו של הבוגר-ההורה ואת היותה ציר מרכזי במבנה של חברות ותרבויות רבות (בר יוסף, 1996; כהן, 2007; למפרט, 2007; פלגי והקר, 2007).

ומכאן, הפוליטיקה:

היבט פסיכולוגי

בעידן של שבירת איזונים ומשברים עמוקים, ניפוץ מיתוסים ונטישת מסורות, לצד טשטוש גבולות ותהליכי גלובליזציה, העצמת האינדיווידואליזם, אובדן הסדר והסמכות וריבוי זכויות מול התמעטות האחריות והחובות, נמצאת ההורות בתווך של מציאויות מנוגדות ומתנגשות. מתוכן מתעצבת הורות ישראלית הלומת סתירות, עמוסת ציפיות ומטלות, רווית דילמות, דלת אמצעי השפעה וחסרת מקורות תמיכה וגיבוי.

היא נתונה במתח –

בין הקלות הבלתי נסבלת לבין התובענות הבלתי נסבלת

מלכתחילה, אין תנאים מקדימים כלשהם לכניסה לתפקיד ההורות. כל בוגר יכול להיכנס לתפקיד ההורות בכל עת ובכל מציאות. אין צורך בהכנה כלשהי, בידע כלשהו או באמצעים אחרים. משנכנסו אליו, נתבעים ההורים להיענות לציפיות רבות ומשתנות. זהו ה"הלם" התפקידי ההורי המכונן. ההלם התפקידי מתעצב בפער שבין תחושת כובד האחריות לבין מיעוט המשאבים – ידע, תמיכה, הכוונה – העומדים לרשות ההורה.

בין אובדן הילדות לאובדן ההורות

בעקבות שינויים בילדות עצמה ובתפיסת עולם הילדות, גם ההורות תוהה על גבולותיה, אחריותה וסמכותה, ובוחנת את מעמדה בהקשר של גבולות הילדות ומעמדה (פוסטמן, 1980). אובדן הסמכות ההורית והפקוק ההורי המתלווה אליו, בדבר המקור המוסרי-ערכי של ההורה, הם חולשתה הגדולה של ההורות. לא זו בלבד, אלא שהורים ישראלים מפחדים ואף חשים מאוימים: הם מפחדים לאבד את ילדם בעקבות מצבי סיכון והתנהגויות מסוכנות של ילדים. באותה מידה הם מפחדים לאבד את הקשר עם הילד עקב "טעויות" הוריות. נסיבות אלו "מכווצות" את ההורים ומצמצמות עוד יותר את רצונם ויכולתם להפעיל השפעות הוריות, כלומר – לקיים מנהיגות הורית. זאת ועוד: הורים חשים מאוימים בשל המסר של מקצת אנשי המקצוע – שהם עלולים לפגוע בבריאותם הנפשית של ילדיהם אם יפעילו סמכות הורית נוקשה מדי. הורות מפוחדת ומאוימת יוצרת תופעה של היעדרות ההורות ו"הפקרתה", ולחלופין, באורח פרדוקסלי – את תופעת ההורות המתעללת והפוגעת שיוצרת חלק ניכר ממצבי הסיכון לילדים ובני נוער.

בין אחדות תרבותית לרב-תרבותיות

רב-תרבותיות בהורות מעידה על תפיסות תרבותיות שונות של תכולת התפקיד ההורי, של אמונות הוריות, של אסטרטגיות הוריות, של מוטיבציות הוריות ושל טכניקות הוריות. מכיוון שהורות אינה תיאוריה אלא פרקטיקה, לכל אלו יש ביטויים מעשיים בהתנהגויות ההוריות.

אף על פי שמקובל לראות בחברה הישראלית חברה המאופיינת ברב-תרבותיות, במרחב הציבורי הישראלית שולטת למעשה תרבות הגמונית אחת, והיא תרבות הממסד. התרבות הממסדית ההגמונית, שיש לה הגדרות רבות ומאפיינים מרובים, גורמת לכך שהשפע ההורי והשיפוע ההורי היוצרים יחדיו את ההשפעה ההורית – המנהיגות ההורית – שבהם אוחזים הורים על פי שייכותם התרבותית, אינם הולמים את התרבות ההגמונית. לכן הם נתפסים כבלתי רלוונטיים הן על ידי ההורים והן על ידי סביבתם – ילדים, מתנכים, אנשי רווחה ועוד. תפיסת חוסר הרלוונטיות של המשאבים והכלים ההוריים תורמת אף היא למציאות הורית מורכבת, רבת סתירות ומתחים, ומעצימה את התסמינים של "ההלם ההורי התפקידי" ושל "משבר ההורות".

החוויה ההורית הדומיננטית היא חוויה של פער הולך וגדל בין המשאבים ההוריים לבין האחריות ההורית. במציאות זו קורה מה שסליגמן (1997) מגדיר "תהליך של אין אונות נלמד". ההורים לומדים שאינם יכולים לתפקד כהורים, והם מתקשים להפעיל את מנהיגותם ההורית. התפקוד ההורי הנחוה הוא תפקוד חלש ולא משמעותי. החוויה של שותפי התפקיד ההורי – אנשי בריאות, חינוך, טיפול, צבא ועוד – היא כשל מי שנמצא בסביבתו של מי שנתון בהלם: הבלתי צפוי רב מהצפוי; התסכול והאכזבה גוברים; הביקורת והשיפוטיות מתגברות, ואתן מתפתחת תקשורת לקויה והדרה הדדית. החוויה של הילדים דומה במידה רבה, והיא מגבירה את תחושת הבדידות שלהם, תחושה שאין על מי לסמוך ואין מי שיבין ללבם, יתמוך בהם וילווה אותם. תחושות אלה של בדידות דוחפות ילדים לא מעטים למצבי סיכון והסתכנות.

ההיבט הסוציולוגי

הורים – המעמד השקוף

בחברה הישראלית על מערכותיה אין להורים מעמד מוגדר ומקובל. למעשה, ההורים בחברה הישראלית אינם נראים כלל, ואפשר להגדיר את מעמדם "המעמד השקוף". לא רואים אותם, רואים דרכם. רואים דרכם את הילדים ובני הנוער ואת מציאות חייהם. הורים עולים על סדר היום החברתי, הציבורי והחינוכי כמעט רק בהקשרים שליליים של התנהגויות ילדים ובני נוער, וכאשר נראה שהתנהגותם ההורית אינה הולמת.

אפשר לתאר את מצבם באילוסטרציה

מציאות הורית בחברה רב תרבותית

ההורים ככלל, כפי שאמרנו, "שקופים". רובם ככולם אנונימיים לכאורה, משום שאין מי שמתעניין בהם ואין מי שמבקש להכיר אותם ואת דעותיהם, רגשותיהם ומאוייהם ההוריים. אין להם מקום שבו הם יכולים לשתף ולהשתתף בחשיבה ובקבלת החלטות בנושאי הורות, חינוך וגידול ילדים. מעטים ביותר המצבים והמקומות שבהם מוגדרת דרך לשיתופם של ההורים בקבלת החלטות הנוגעות לילדיהם ולעצמם כהורים.

לא מעטים ההורים המודרים מהורותם למעשה, ומובהק ביותר דווקא שיעורם של הורים בסיכון והורים לילדים בסיכון: לעתים משום שאינם יודעים את השפה העברית הדבורה, לעתים משום שאינם מכירים את דרכי ההתנהלות של המוסדות החינוכיים והטיפוליים ולעתים משום עוניים ומיעוט המשאבים העומדים לרשותם – כספיים, נפשיים, חינוכיים ותרבותיים. למעשה, מתוך כוונות טובות, אנשי מקצוע שונים תופסים את מקומם של ההורים, בהפנותם ילדים למסגרות טיפוליות וחינוכיות חוץ-ביתיות בקהילה ומחוצה לה.

יש הורים שאף מדירים את עצמם מהורותם בשל תחושת חוסר אונים כלפי תפקידם ההורי בחברה הישראלית. מקצתם מסירים מעליהם אחריות ומעבירים אותה אל אנשי מקצוע וחינוך עקב עומס החיים העולה, לפי הרגשתם, על משאבי ההורות העומדים לרשותם. גם הורים מודרים וגם הורים אחרים "מואשמים" לא פעם על ידי אנשי מקצוע ועל ידי הורים אחרים בהתנהגות הורית שאינה מספקת. הביטוי הידוע של אנשי חינוך בדרך כלל – "דווקא ההורים שצריכים לבוא אינם באים" – מבטא עמדה זו. הורים למדו גם להאשים את עצמם בתפקוד הורי ירוד, והם מוצאים לכך הצדקות שונות. הורים בישראל ניצבים בצומת הדרישות והלחצים. בשל צרכים טיפוליים וחינוכיים של ילדים ועקב מגבלות השירותים והמסגרות החינוכיות לילדים, הורים נדרשים למלא משימות הוריות וחינוכיות הולכות וגדלות, הדורשות משאבים כלכליים, חינוכיים וחברתיים. אין ספק שהעומס ההורי הולך וכבד.

במציאות זו, אנשי מקצוע מייחדים חלק ניכר מזמנם ומיכולותיהם להדרכת ההורים בנושאי חינוך וגידול ילדים. כמעט כל איש מקצוע רואה עצמו כשיר להדריך הורים ולייעץ להם בתחום ההתנהגות והתפקוד ההוריים. ההורים מחפשים מדריכים ומנחים שיאירו את דרכם ההורית. מציאות של הורים המתודרכים באמצעים שונים ומגוונים היא מציאות רווחת יותר ויותר. בתוך כל אלה, שיעור קטן מאוכלוסיית ההורים מצליחים לתפקד כמנהיגים ולהפעיל מנהיגות הורית כלפי ילדיהם במרחב החיים המשפחתיים. הורים אלה מקבלים עליהם אחריות הורית ויודעים גידול ילדיהם מוטל עליהם, וכל הגורמים החינוכיים והטיפוליים הם שותפיהם לתפקיד גידול הילדים – אך, בשום אופן, לא מי שיכולים למלא את מקומם בתפקידם ההורי המאתגר. הורים אלה מעורבים בחיי ילדיהם במערכות החינוך והחברה, הם מקיימים יחסי דיאלוג וקשר עם בעלי התפקידים השונים וטורחים על זהותם התפקידית ועל דרכם האישית בהורות. בודאי יש צורך בחשיבה חברתית רב-מערכתית על מעמדם הרצוי והאפשרי של הורים במערכות חינוך וחברה.

ההיבט החוקי-משפטי

ההורות וההורים בחברה בישראל לא זכו עד היום, כפי שצינו, להכרה ולקבלה כבעלי תפקיד ומעמד המזכה אותם בחובות ובזכויות. המונח העכשווי שאנשי החוק והמשפט משתמשים בו לגבי חובות וזכויות חברתיות של הורים הוא "אחריות הורית". בהקשר זה מוגדרת גם הזכות ההורית הבסיסית "זכותו של ההורה לממש את אחריותו לגבי ילדו" (רוט לוי, 1997). מול החוקים והאמנות בדבר זכויות הילד וזכויות התלמיד שחוקקו ואושרו על ידי כנסת ישראל, מורגש חסר במערכת חקיקה תואמת ומשלימה המתייחסת להורים ולהורות ונותנת מענה הולם לצרכים ההוריים. חסר זה מתמלא בחלקו בתקנות שמתקנים שרים ובחוזרי מנכ"ל שכותבים אנשי המשרדים הממשלתיים הממונים על עבודה בריאותית, חינוכית וחברתית עם ילדים.

במציאות פסיכולוגית, חברתית וחוקית זו מתפתחת מנהיגות הורית חלשה ומוחלשת, והיא מושפעת מהשילוב בין שני גורמים עיקריים:

א. המתח התפקידי ודלות המשאבים ההוריים

ב. מקומם השולי והלא מובחן של ההורים בספרה הציבורית המקרינה גם על הספרה המשפחתית וההורית האישית

העצמת הורים – אסטרטגיות ההתמודדות

לדעתנו, אנשי המחלקה להורים, משפחה וקהילה – מתוך הכרה בחשיבותם ובחיוניותם של הורים רלוונטיים, מיטיבים ומתפקדים, להתפתחותם הבריאה והתקינה של ילדים ובני נוער, ומתוך הכרה בחשיבותה של ההורות ובמשמעותה לכל הורה ולחברה כולה – יש צורך אמיתי וחיוני בחיזוק ההורים ובהעצמת המנהיגות ההורית כדי "לצמצם סיכונים ולהגביר סיכויים".

במציאות זו אנו, אנשי חינוך מבוגרים והעצמת הורים, פועלים לעיצוב ולפיתוח של אסטרטגיות התמודדות, לסייע לכל הורה ולתמיכה בהורים למען פיתוח ועיצוב של הורות משמעותית וקיום של מנהיגות הורית מגינה, משפיעה ומגדלת. אסטרטגיות אלה מבוססות על המסגרת הקונספטואלית של למידה לאורך החיים בגישת החברה הלומדת.

ועדת אונסקו "חינוך למאה ה-21", בראשות ז'ק דלור, הגדירה במסמך שחיברה, "למידה – האוצר הפנימי", את יסודות תחום הדעת ותחומי הפעילות של "למידה לאורך החיים" באמצעות ארבעה עמודי דעת המתייחסים ללמידת מבוגרים: ללמוד כדי לדעת, ללמוד כדי לעשות, ללמוד כדי לחיות בצוותא וללמוד כדי להיות. על יסוד ארבעת עמודי הדעת פיתחנו, במחלקה להורים, משפחה וקהילה, שתי אסטרטגיות מרכזיות לחיזוק ההורים ולהעצמת המנהיגות ההורית:

- א. אסטרטגיה פנימה, כלפי ההורה עצמו – הנחיית הורים
- ב. אסטרטגיה החוצה, כלפי סביבת התפקוד של ההורה – פיתוח סביבה חברתית תומכת הורים והורות

הנחיית הורים – במה עסקינן

הנחיית הורים ומשפחה היא פעילות מקצועית, חינוכית ולימודית רבגונית בעבור המבוגרים בעלי התפקיד ההורי והמשפחתי. הנחיית הורים רואה בידע, בדעת ובתבונה מפתח להעצמת ההורות ולפיתוח מנהיגות הורית.

הנחיית הורים ומשפחה מבוססת על תפיסה הרואה במשפחה את בית הגידול והחיים של אנשים מבוגרים וצעירים, שההורים הם האחראים על תהליכי הגדילה וההתפתחות המתקיימים בו. ההנחה מבוססת גם על ההנחה שגדילה וצמיחה מתפתחים מתוך היש והטוב, ולא מתוך האין והרע, ועל כך שיש דרכים חינוכיות-לימודיות להרבות את הטוב ולהעצים את הטובות (WELLNESS). היא נשענת על ההשקפה האופטימית בדבר **מסוגלותו** הגבוהה של האדם ללמוד, להתפתח ולהשתנות באמצעות קניית ידע ויצירת דעת, על **רצונו** לעשות כן, ועל **יכולתו** לפתח באמצעים אלו איכויות חיים טובות ומיטיבות.

הנחיית הורים ומשפחה ניצבת היום על ארבעה אדנים (כהן, 1998):

- * **אדן האמונה** – בחשיבותה ובמרכזיותה של המשפחה ובחיוניותה של מנהיגות הורית במשפחה להתפתחותו התקינה והכוללת של הפרט ולשלומה ולבריאותה הכוללת של חברה מודרנית, דמוקרטית, רב-תרבותית; האמונה ברצונם של בני המשפחה ובשאיפתם לחיות בתוכה בטוב ולהיטיב עם עצמם ועם זולתם במשפחה.
- * **אדן ההכרה** – במציאות החיים רבת הפנים ומהירת השינויים של פרטים ומשפחות בימינו, ובשינוי מעמדה, תפקודה ויחסיה של המשפחה כלפי חברה וכלפי החברה, ובשינוי מקומה, מעמדה, תוכני פעולתה ודרכי פעולתה של מנהיגות הורית במשפחה ובחברה.
- * **אדן הידיעה** – שאנשים ומשפחות מתפקדים מתוך המשאבים הפנימיים והחיצוניים העומדים לרשותם; הידיעה שידע, מיומנויות ומודעות מפתחים ומעשירים את המשאבים, יוצרים דעת ותבונות, משפרים תפקודים ומקדמים העצמה.

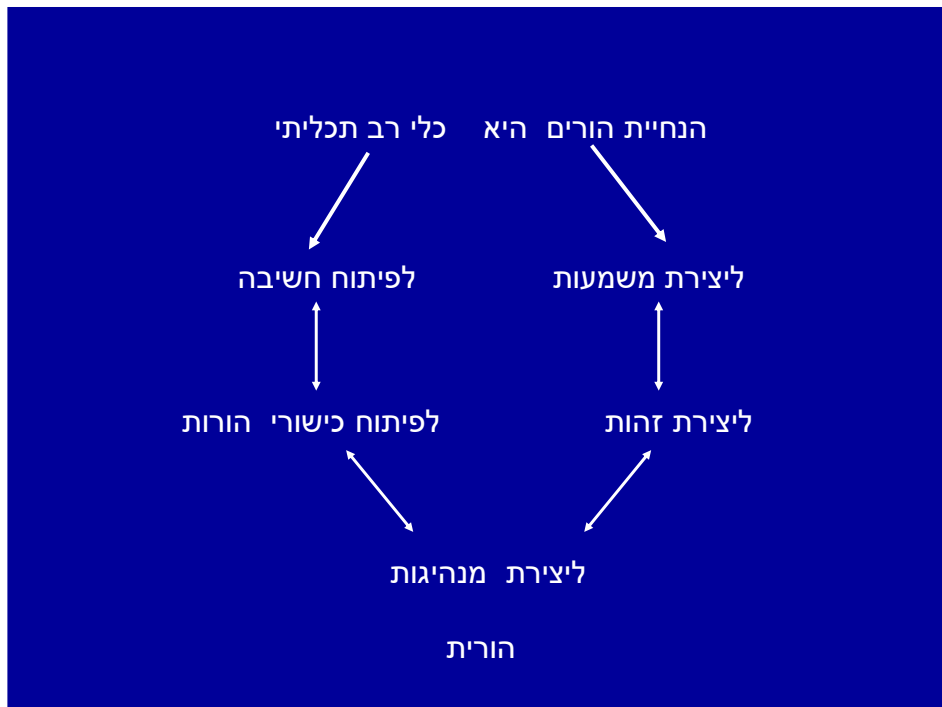
***אזן ההבנה** – שיש אפשרות לסייע למשפחות ולהורים, מנהיגי המשפחה, בהפעלת תהליכי למידה המקנים דעת ומפתחים כישורי הורות ומשפחתיות, וההבנה שיש צורך באנשי מקצוע ייעודיים שהוכשרו לתחום זה והתמחו בו.

תרבות הנחיית הורים ומשפחה מציבה במרכז את האדם המבוגר ואת צרכיו, יכולותיו ורצונותיו בתחום חיי המשפחה והיחסים הבין-אישיים ובתחום הלמידה וקניית הדעת.

הנחיית הורים ומשפחה מתבצעת על יסוד ערכי קבלה וכבוד למשפחתיות – לזוגיות, להורות, כמובן לסבאות ובוודאי לאדם היחיד. מתוך ערכי הכבוד מקדמת התרבות של הנחיית הורים ומשפחה את המקצועיות וההתמקצעות של התחום ושל האנשים המפעילים אותו ופועלים בו.

העקרונות מנחי הפעילות בתחום מתאימים למסגרת הקונספטואלית של למידה לאורך החיים: דמוקרטיזציה של הידע; רלוונטיות; אחריות וערבות הדדית; למידה, חינוך ומניעה; העצמה בגישת הטובות; מקצועיות.

על פי תרבותה של הנחיית ההורים ועקרונות פעילותה, היא כלי רב-תכליתי לפיתוח מנהיגות הורית ולעיצובה.

הנחיית הורים מתאימה את הגישות ואת שיטות הפעולה להורה המונחה. הוא העומד במרכז, והפעילות על פי עקרונות "למידה לאורך החיים" צריכה להיות רלוונטית, הולמת את מיומנויות הלמידה שלו ותואמת את רצונותיו. לכן היא מתרחשת על "ציר המפגש" שפיתחנו במחלקה להורים, משפחה וקהילה: צרכים, יכולות, רצונות. כדי לענות על הצורך ההורי, התוכן שההנחיה עוסקת בו מוגדר ומותאם; כדי לענות על היכולות, נבחרת שיטת ההנחיה הרצויה; כדי להתייחס לרצונות, מופעלת מסגרת ההנחיה ההולמת. הנחיית ההורים בכל תוכן, גישה, שיטה ומסגרת חותרת להתרחשות לימודית שתאפשר חמש תגליות:

חמש תגליות של הורים באמצעות הנחיית הורים

- תגלית החלום – מי אני רוצה להיות?
- תגלית המציאות – מי אני? נקודות עוצמה ופערים
- תגלית הלמידה – כיצד לצמוח מנקודות עוצמה?
- תגלית ההתנסות – בהתנהגויות ובתחושות חדשות
- תגלית היחסים – פיתוח מערכות יחסים תומכות ויוצרות אמון

לשם כך היא מציעה להורים מה שאנו, אנשי תחום הורים ומשפחה, מכנים זה"ב וכס"ף.

מה הנחיית הורים נותנת להורים?

זה"ב וכס"ף

ז – זמן הורים

ה – הון הורי

ב – ביטחון הורי

כ – כלים

ס – סמכות

פ – פתרון, פיתוח

כדי שפעילות להנחיית הורים לשם פיתוח מנהיגות הורית תוכל להתקיים, אנו פועלים לפתח את מה שאנו מכנים "אסטרטגיה החוצה – פיתוח סביבה מכבדת ותומכת בהורים".

סביבה מכבדת ותומכת בהורים ובמנהיגות הורית

כדי להגשים את ייעוד התחום –

פיתוח איכות והעצמת הטובות של ההורות, ההורים והמנהיגות ההורית, גובש בשיתוף כל אנשי התחום החזון המוביל:

להעמיד את נושא ההורות והמנהיגות ההורית על סדר היום הלאומי, החברתי והחינוכי ולפתח בנושא תרבות של למידה נגישה וזמינה לכלל ההורים

לשם כך פיתחנו – בשיתוף עם רשויות מקומיות, מכללות חינוכיות, ארגוני הורים ועמותות חברתיות – מבנה ארגוני רב-שלבי המופעל ברחבי המדינה ומתייחס לכל המגזרים בחברה הישראלית:

הוקמו מרכזים יישוביים להורים ולמשפחה – בתים להתכנסות ולמידה של הורים ביישובים. שלושה מרכזים מחוזיים להורות ומשפחה הוקמו והם פועלים: במכללת גורדון בחיפה, במכללת סמינר הקיבוצים במרכז ובמכללת קיי בדרום. המרכזים מכשירים מנחים בנושאי הורות מגוונים, מפתחים מודלים לעבודה, מאגמים ויוצרים ידע מקצועי בתחום, מייצעים ומסייעים למרכזים היישוביים ומשמשים בית לאנשי מקצוע וקהילה העוסקים בפיתוח המנהיגות ההורית ובהעצמתה. ליד מרכזים אלו הוקמו ארבעה מרכזים ארציים: 1. מרכז ארצי להורים ומשפחה בקהילה החרדית. המרכז פועל בסמינר וולף בבני ברק, בשיתוף ובתמיכה של עיריית בני ברק. 2. מרכז ארצי להורים ומשפחה בחברה הערבית. המרכז פועל במכללת אלקאסמי, בשיתוף העמותה לקידום הגיל הרך בחברה הערבית. 3. במכללת לוינסקי מופעל מרכז **מהות**, מרכז רב-ארגוני לפיתוח הידברות ושותפות בין הורים לסגלי הוראה וחינוך. 4. להורים עולים במעבר תרבותי הוקם ומופעל מרכז **מאיה** במכללת סמינר הקיבוצים, ובו מפתחים ידע ומכשירים אנשי מקצוע להנחיית הורים ומשפחות עולים, לשם חיזוק ההורות במעבר תרבותי וקידום ההשתלבות בחברה הישראלית.

כל המרכזים הללו, יחד עם ארגוני הורים, עמותות ציבוריות, אנשי מקצוע ואנשי חינוך, יסדו את **המועצה הציבורית להורים בישראל** והכריזו על קיומה בוועידת ירושלים להורים שהתקיימה ב-2008.

המועצה קיבלה עליה לקדם את פיתוח התשתיות החוקיות, התקציביות, המקצועיות והארגוניות לקידום ההורות, ההורים והמנהיגות ההורית בישראל. לשם כך עוסקת היום המועצה בגיבוש שני מסמכי יסוד: "מגילת זכויות ההורה בישראל" ו"אמנת ישראל למען ההורים". המועצה מקדמת הצעות חקיקה לקידום ההנחיה וההדרכה להורים ובפיתוח ועיצוב של שדולה ציבורית ומקצועית לנושא ההורים.

במקום סיכום

אין ספק בלבנו – אין תחליף להורים כמגדלי ילדים ומחנכיהם. אין ספק בלבנו – כדי שיוכלו הורים לממש את כוונותיהם ההוריות הטובות הם זקוקים לחיזוק ולהעצמה. אין ספק בלבנו שלמידה ותמיכה עשויות לסייע להורים להגשים את חלומותיהם ההוריים. אין ספק בלבנו שיחד, במאמץ משותף, נצליח ליצור ולפתח את התשתיות החינוכיות להעצמת הורים. לכל העושים, התורמים, התומכים והמסייעים חלק חשוב ומשמעותי בהצלחה זו. היא של כולנו – למען ילדינו כולם.